

הרב ישראל מאיר פארעצקי
כולל עליון, ישיבת רבינו יצחק אלחנן

תלמוד תורה וברכתה

כתב השלחן ערוך באו"ח סימן מ"ז סעיף י"ז: נשים מברכות ברכת התורה, עכ"ד. במגן אברהם שם כתב: דהא חייבות ללמוד דינין שלהם כמ"ש ביו"ד סי' רמ"ו ס"ו ועוד דחייבות לומר פ' הקרבנות כמו שחייבות בתפילה וא"כ קאי הברכה ע"ז. [ב"י בשם אגור] עכ"ד. בביאור הגר"א שם כתב: עיין מ"א בשם אגור ודבריהם דחויין מכמה פנים וקרא צווח ולמדתם את בניכם ולא בנותיכם [קידושין כ"ט ע"ב] האיך תאמר וצווננו ונתן לנו אלא העיקר ע"פ מ"ש תוספות וש"פ דנשים מברכות על כל מ"ע שהז"ג וכמו שכתבתי לעיל סי' י"ז סעיף ב' ואף דקיי"ל כאילו מלמדה תיפלות [סוטה כ' ע"א] דווקא בתורה שבע"פ כמ"ש ביו"ד סי' רמ"ו סעיף ו'. עכ"ד. ביאור דברי המג"א (ב"י בשם אגור) נראה, שנשים חייבות לברך (ולשון המחבר מברכות, פירוש, חייבות לברך) אע"פ שפטורות מהמ"ע של ת"ת, משום שחייבות ללמוד את הדינים שלהן (וחייבות לומר פ' הקרבנות). וע"ז תמה הגר"א שהחיוב לנשים ללמוד את דיניהן (וחיוכן בתפילה) אינו ממצות ת"ת, שלהדיא נפטרו מהמ"ע של ת"ת, וא"כ אינן חייבות לברך. רק שמותרות לברך ברה"ת (ואינה ברכה לבטלה) כמו בכל מ"ע שהז"ג. הגר"א פסק כשיטת ר"ת בתוס' קידושין ל"א ע"א ד"ה דלא מפקידנא ועבדינא. (לפי הגר"א, מותרות לברך, לפי המג"א חייבות לברך. וכן פסק הלבוש. ועיין בביאור הלכה או"ח סי' מ"ז, שנפק"מ לדינא ביניהם אם נשים יכולות להוציא אנשים בברכתן.) והקשה על עצמו, שמצות ת"ת גרעה ממ"ע שהז"ג, ששם פטורות, אבל כאן, לא רק שפטורות, אבל הן אסורות ללמוד, ותירץ לחלק בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ. (עיין בספר אבי עזרי, חלק מדע אהבה זמנים, הל' ת"ת פ"א הי"ג, מה שנתקשה בסוף דברי הגר"א, שהדין של כאילו מלמדה תיפלות, נראה שהוא איסור על מלמד ללמד נשים תורה אבל לא איסור על הנשים ללמוד בעצמן. ועוד בדברי הגר"א, עיין בדמשק אליעזר, ובספר ברכת אליהו, על ביאורי הגר"א).

בבית הלוי ח"א ס"ו ג"כ נתקשה בקושיית הגר"א, ומשום זה פירש שהב"י בשם האגור (שהביא המג"א) ג"כ כיוון לומר שנשים מותרות לברך ולא שחייבות. (וכדברי הגר"א) וכתב שחייבות ללמוד את הדינים שלהן רק לתרץ את הקושיא שמצות ת"ת גרעה משום שאסורות ללמוד, ע"ז תירץ שאינן אסורות, להיפך יש להן חיוב ללמוד את הדינים שלהן. (כן גם פירש באבי עזרי שם.) לפי פירוש הכית הלוי בדברי האגור, היינו יכולים לפרש כן את המג"א (שהביא את הב"י בשם האגור) שג"כ כיוון לומר שמותרות לברך ולא שחייבות, ובאמת אינו חולק עם הגר"א. (וכן פירש בברכת אליהו שם) אבל פירוש זה בדברי המג"א אינו נראה. חדא, שהגר"א בודאי לא הבין את המג"א כן. ועוד שנראה שהמג"א כתב דבריו כפירוש לדברי המחבר, א"כ לפי פירוש זה, בדברי המג"א, המחבר כתב שנשים מותרות לברך ברה"ת ככל מ"ע שהז"ג. אבל זה אי אפשר, שלהדיא באו"ח סימן י"ז סעיף ב', ובסימן תקפ"ט ס"ו, פסק המחבר כשיטת הרמב"ם בפ"ג מהל' ציצית ה"ט, שנשים אסורות לברך על מ"ע שהז"ג. (כנגד שיטת ר"ת) ועוד קשה, שהמעייין בתוך דברי ספר האגור בהלכות תפלה דין ב', יראה שהמג"א הביא רק חלק השני של דבריו, ושדברי הגר"א הם דברי חלק הראשון של האגור,

שנראה מזה ברור שהאגור באמת כלל ב' הדעות, אם נשים מותרות או חייבות לברך, בשני תירוצים, ושהגר"א תפס תירוצו הראשון שמותרות, והמג"א תפס תירוצו השני, שחייבות. נציע את לשון ספר האגור ואת הנראה לנו בפירושו. וז"ל כתב מהר"י מוליך הא דנשים מברכות ברה"ת אע"ג שאינן חייבות [במצות ת"ת] ולא עוד שארז"ל [סוטה כ' ע"א] כל המלמד בתו תורה כאילו מלמד תיפלות זהו בתורה שבע"פ אבל לא בתורה שבכתב וכן כתב הרמב"ם [תלמוד תורה פ"א הי"ג] ואע"פ שלשון הברכה [מ] לעסוק בדברי תורה משמע תורה שבע"פ, מ"מ אין לשון מטבע הברכות. [עד כאן בדבריו נראה תירוצו הראשון, שמותרות לברך. על תירוץ זה סמך הגר"א]. ועוד כי הן מברכות על קריאת הקרבנות, ותפלה כנגד קרבנות תקנום, והם חייבות בתפלה, וא"כ חייבות ג"כ בקריאת העולה והקרבנות, וכ"ש לדברי הסמ"ג [כן הובא בשם הסמ"ג בהפוסקים, ב"י בסי' מ"ז, ומג"א שם י"ד, ובביאור הגר"א שם י"ח, אבל באמת לא נמצא בהסמ"ג, ועיין בשו"ע של הגרש"ז הל' ת"ת פ"א הי"ד בא"ד בסוגריים, שהעיר שהוא מהסמ"ק בהקדמתו] שכתב שנשים חייבות ללמוד הדינין השייכין להן עכ"ל. [דברים אלו, נראה תירוצו השני, שחייבות לברך, משום שחייבות ללמוד דיניהן וחייבות בתפילה. על תירוץ זה, סמך המג"א].

נמצא שביאור דברי המג"א הוא שנשים חייבות לברך ברה"ת, כמו שביארנו. וכן ביארו הגר"א והביאור הלכה. והטעם הוא משום שחייבות ללמוד דיניהן (ובתפילה) וא"כ קשה קושיית הגר"א עליו, שודאי נשים פטורות ממצות ת"ת, וחיובן ללמוד דיניהן ולהתפלל אינו שייך למצות ת"ת, וברה"ת היא על מצות ת"ת, וא"כ מדוע חייבות לברך? עוד קשה עליו, שלפי"ד יהי' חילוק בדין אם לומדות דיני מצות שלהן או אם לומדות שאר ענייני תורה, וחילוק זה אינו מוזכר כלל בספר האגור או בהשלחן ערוך. (ראיתי בספר הלכות הגר"א ומנהגיו, להר"ר שטרנבוך, בחלק ברכות השחר אות ח' שכתב כן לדינא שזה עוד נפק"מ בין הגר"א לבין המג"א. ואינו נראה, והגע עצמך, הביאור הלכה עצמו כתב הנפק"מ בין המג"א לבין הגר"א, הזכרונהו לעיל, ולא הזכיר כלל שיש עוד נפק"מ) והטעם שחייבות ללמוד דיניהן, נראה ברור מהמפרשים, שהוא סברא שחייבות להיות בקיאים בדיני המצות כדי לקיימן. ומקור הדין, כתב הביאור הגר"א יו"ד, רמ"ו ס"ו, שהוא תוספות בסוטה כ"א ע"ב ד"ה בן עזאי בא"ד ונראה וכו', ובהגהות מהר"ב רנשבורג שם הראה שהתוספות מיוסדת על הגמ' ירושלמי פ"ג דסוטה ה"ד. ועיין עוד בדרישה על הטור, או"ח סי' מ"ז סוף אות ב', מקור אחר. ועיין בליקוטי הלכות על הגמ' בסוטה שם שהאריך בדין זה. (כן הסכימו כל המפרשים, זולת מה שראיתי בספר אחד שכתב ששמע בשם הגרש"ר הירש, שיש ב' מצות בת"ת, ולמדת אותם, וממצוה זאת נפטרו נשים, וגם מצוה של ושננתם, להיות בקיאים בדיני המצות, וממצות ת"ת זאת לא נפטרו נשים. אבל דבר חדש הוא)

מפורסם הוא ביאור של הגר"ח ז"ל שברכת התורה אינה ברכת המצוה (ככל ברכות המצות) על המ"ע של ת"ת, אלא היא ברכה על התורה עצמה, על מעשה לימוד תורה. (הביאור מובא בחידושי מרן רי"ז הלוי סוף הלכות ברכות פי"א הט"ז) ובזה ביאר מדוע נשים חייבות לברך ברה"ת אע"פ שפטורות מהמ"ע של ת"ת, משום שמתורה ולימוד תורה אינן מופקעות. חקירה זאת בגדר חיוב ברכת התורה ויחסה לדין נשים בה, כבר מבוארת במנחת חינוך סוף סימן ת"ל. (עוד עיין בדבר אברהם חלק א' סי' ט"ז אות א', שאלת הגראב"ו ז"ל שם, ובספר עמק ברכה סימן א', ובאגרות משה או"ח, חלק א' סימן כ"א.) רגילים לבאר

שהחקירה היא אם ברה"ת היא ברכת המצוה או ברכת שבח והודאה. אולם לא יצאנו ידי חובת ביאור בזה, משום שאם היא ברכת שבח והודאה פשוטה, אז היה צריך להיות חייב לברך ברה"ת (לתת שבח והודאה על התורה ונתינתה) אפילו אם לא ילמוד אח"כ, ומדוע צריך מעשה לימוד כלל? ובאמת סברא כזו, של חיוב ברכת שבח והודאה על התורה בלי מעשה לימוד, נמצאת בפני יהושע, ברכות דף י"א ע"ב ד"ה בגמ' אר"י ח"ל: ולענ"ד נראה... דברכת וצונו לעסוק בד"ת היינו כמו שאר ברכות המצות... משא"כ ברכת אשר בחר בנו שהיא ברכת הודאה שחייב כל אדם לומר בהשכמה על קבלת התורה אפילו אם אין דעתו ללמוד וכו' עכ"ל. אלא צריך לומר, שאינה סתם ברכת שבח והודאה על התורה, אלא ברכה על מעשה הלימוד, אבל דבר זה צריך ביאור, לחלק בין המעשה לימוד בתורת מעשה מצוה, לבין מעשה לימוד גרידתא, חלוקה מהמ"ע. (זולת דנימא, שהיא כעין ברכת הנהנין, על ההנאה של הלימוד תורה, ומשמע קצת כן מלשון ספר החינוך, ת"ל, וגם מהמנחת חינוך שם. אבל דבר רחוק הוא.) גם צריך בירור לשון הגרי"ז שם, שמלשונו נראה כמזכה שטרא לבי תרי. שבתחילת דבריו הדגיש שהוא דין שהתורה עצמה צריכה ברכה, ובסוף דבריו מבאר שלימוד תורה צריך ברכה. ובכלל, דבריו אינם מבוארים כ"כ, וח"ל: ושמעתי מפי אמו"ר הגאון החסיד וצוקללה"ה שאמר דברה"ת אין הברכה על קיום המצוה של ת"ת, רק דהוא דין בפ"ע דתורה בעי ברכה. וכדילפינן לה בברכות דף כ"א מקרא דכי שם ד' אקרא וגו' א"כ אין זה דין ששייך להמצוה כלל, רק דתורה עצמה טעונה ברכה, ונשים פטורות רק מהמצוה של ת"ת, אבל אינן מופקעות מעצם החפצא של ת"ת, ולימודם הוי בכלל ת"ת, ושפיר יש להם לברך על לימודם, כיון דלא אתינן ע"ז מכח לתא דקיום המצוה כלל עכ"ל.

הביאור נראה, שבתלמוד תורה יש ב' דברים. א. מצות עשה על הגברא ללמוד תורה, ככל מ"ע. ב. דין תלמוד תורה בעצם החפצא של תורה. התורה ניתנת להלמד, כשלומד, מלבד מה שמקיים מ"ע של ת"ת, הוא מקיים את הדין ניתן של תורה. ובדין השני הזה, שוות נשים לאנשים. שרק מדין הראשון, המצות עשה, נתמעטו. (רק נכרי נתמעט מדין השני, מדין מורשה קהילת יעקב, לנו מורשה ולא להם, עיין היטב בסנהדרין נ"ט ע"א, שהתורה ניתנת להלמד רק לישראל ולא לנכרי. מלבד חלק של התורה שעוסק בשבע מצות דידהו, שמחלק זה של תורה אינו מופקע. הוא מופקע מתורה השלמה. ועיין בחידושי הרשב"א ב"ק ל"ח ע"א.) החיוב של ברה"ת אינו בא מדין המ"ע, אלא מדין קיום ת"ת בהתורה, היינו שהתורה ניתנת להלמד, והיא ניתנת להלמד אך ורק ע"י ברכה לפניה. התורה עצמה ניתנת ללימוד ע"י ברכה. היוצא מזה, שכשלומד, מצד עצמו לא היה מחוייב לברך, משום שחיוב לשבח את התורה אין לו, קיום מצות ת"ת שלו ג"כ אינו מחייבו לברך, אלא שמחוייב לברך משום שע"י לימודו מקויים דין ת"ת בהתורה, והתורה ניתנת לת"ת ע"י ברכה. (עיין ברכות דף י"א ע"ב, מחלוקת האמוראים שם על איזה לימוד מברך, אפשר דחולקים באיזה חפצא של תורה ניתן לת"ת ע"י ברכה.) לפי זה, סרה קושייתנו בגדר החיוב, משום שאינה ברכת שבח על התורה, אלא ברכה על המעשה לימוד תורה. אולם רק בתלמוד תורה משום שיש בו ב' דברים (ולא בשאר מ"ע) יכולים לחלק את המעשה לימוד כשלעצמה מהמעשה לימוד בתורת מעשה מצוה. גם לפי"ז מדוייקים מאד דברי הגרי"ז להמעיין בהם, ששניהם אמת, התורה עצמה צריכה ברכה, ותלמוד תורה צריך ברכה, משום שדין אחד הוא, לימוד תורה צריך ברכה, אבל החיוב לברך אינו נובע מהמצות עשה אלא מהתורה עצמה, שצריכה ברכה בלימודה. גם מדוייק לשונו שהוא דין בפ"ע, היינו שאינו חיוב ברכה רגילה אלא דין מסויים בהדרך שהתורה ניתנת להלמד. (וסברת

חילוק זה דומה ממש בהבנה לסברת חילוקו של הגרי"ז באיסור אכילת תרומה לזרים, עיין דבריו במכתבים בסוף ספר חידושי מרן רי"ז הלוי, והמבין יבין.) כן נראה עומק כוונת הגר"ח ז"ל.

ונראה לבאר את הש"ע בביאורו של הגר"ח ז"ל. (הגר"ח ז"ל כנראה אמר ביאורו בכלל, הגרי"ז שם השתמש בו לשי' הרמב"ם עיי"ש.) שמחוייבות נשים לברך משום שהיא ברכה על לימוד תורה. ובאמת מוכרחים אנו לומר כן, כמו שביארנו לעיל, משום שאי אפשר לבאר את המחבר כשיטת הגר"א שמותרות לברך, שזה סותר את שיטתו שפוסק שאסורות לברך על מ"ע שהז"ג. גם ביאורו של המגן אברהם בהמחבר, שמחוייבות לברך משום שחייבות ללמוד דיניהן, קשה כמו שהקשינו לעיל. הגר"א כנראה חולק וסובר שכרכת התורה, ברכת המצוה רגילה היא, ולכן נשים אינן חייבות לברך, ורק שמותרות משום שפוסק כר"ת שמותרות לברך ברכת המצוה על מ"ע שהז"ג. היוצא מזה, שהחקירה בגדר חיוב ברה"ת, שנויי' במחלוקת בין המחבר והגר"א כאן. עוד נראה שגם המג"א כוון לזה, שנשים חייבות לברך משום שהיא ברכה על לימוד תורה. וכתב שחייבות ללמוד דיניהן לא כטעם למה חייבות לברך, אלא משום שהמחבר כתב מילתא דפסיקא, שנשים מברכות ברה"ת, ובזה נתקשה המג"א שאיך כתב המחבר מילתא דפסיקא, והא אפילו אם חייבות הן לברך כשלומדות, אבל הרי הן אינן מחוייבות ללמוד, שפטורות ממצות ת"ת, ושפיר יש להן לא ללמוד ולא לברך. וכישוב לזה, כתב המג"א שהן כן מחוייבות ללמוד, לא ממצות ת"ת, אלא מהדין שמחוייבות ללמוד דיניהן. א"כ, למעשה הן מחוייבות ללמוד, וכשתלמדו תתחייבו לברך על לימודם, ושפיר כתב המחבר מילתא דפסיקא שנשים חייבות לברך ברה"ת. (גם הגר"א הבין את המג"א כן, ורק דחלק וסבר שברה"ת היא ברכת המצוה).

כתב השלחן ערוך באו"ח סימן מ"ז ס"ד: המהרהר בדברי תורה א"צ לברך. עכ"ד. וכתב שם בביאור הגר"א וז"ל ... אבל כ"ז צ"ע דכאן מברך על המצוה וכי ליכא מצוה בהרהור, והלא נאמר והגית בו וכו' ר"ל בלב כמ"ש והגיון לבי ... עכ"ל. ביאור קושיית הגר"א הוא שאף אם נאמר שבת"ת הרהור לאו כדיבור דמי, אבל הרהור עצמו הוא מצות ת"ת, וא"כ למה אין מברכים על הרהור. (וכן ביארו הדמשק אליעזר, והביאור הלכה ושלא כפירוש הנשמת אדם בו. גם עיין בנשמת אדם ובערוך השלחן מה שכתבו לגבי פירוש של המלה והגית.) מלבד קושיית הגר"א, גם קשה קושיית הפוסקים (עיין מג"א, ט"ז, וחכ"ש כאן) שאם פסק המחבר שהרהור לאו כדיבור דמי מדוע פסק בהלכה ג', שכתובה כדיבור עיי"ש. (עיין בדבר אברהם ח"א סימן ט"ז בסוף אות כ"ו שכתב שהוא בעצמו הבין את דברי הגר"א שהוא מקשה קושיא אבל לא שחולק לדינא. אבל הוא ראה בהאחרונים שתפסו שהגר"א חולק לדינא על המחבר. אפשר שמלבד דיוק לשונו כאן, סמכו האחרונים על מעשה שהי' שפסק כן הגר"א לדינא. עיין בספר הלכות הגר"א ומנהגיו עמוד ל"א שהביא את המעשה מהקדמת הגר"ח מוואלאז'ין לספרא דצניעותא, גם עיין בברכת אליהו על ביאור הגר"א כאן, שהביא את המעשה מספר עליות קיר. כנראה שהגאון בעל דבר אברהם לא שמע את המעשה.)

ראיתי בהמפרשים ב' דרכים ליישב את המחבר. הרבה כתבו שודאי מסכים המחבר שיש מצוה בהרהור, אבל החיסרון הוא בהלכות ברכות שאין מברכים על מצוה שכלב שאין בה מעשה. ומיסדים את דבריהם על תירוצ' הנודע של הבית יוסף באו"ח סימן תל"ב, להשאלה למה אין מברכים על ביטול חמץ, משום שהוא דבר שכלב. (עיין בדמשק אליעזר כאן, ובפרי

מגדים במשבצות זהב בשם הלבוש, ובמשכנות יעקב או"ח סימן ס"ד.) אבל תירוץ זה צ"ע, דבשלמא לפי הראשונים שס"ל שברה"ת מדרבנן היא, שפיר ניחא, אבל לפי דעת רוב הראשונים (ספר החינוך, רמב"ן, רשב"א ועוד) שברה"ת היא מדאורייתא, החיוב מדאורייתא לברך יכול להיות על כל מיני מצות ת"ת, ומנא לן לחלק? (א"א להשתמש בסברת הב"י בתקנת חכמים להגדיר חיוב מה"ת.) ואפילו לפי הראשונים שס"ל שהיא מדרבנן, אפשר לחלק שכאן יש אופן של מצות ת"ת ע"י מעשה, וע"ז מברכים, אז אפשר שמאחר שיש תקנת ברכה מברכים על כל אופן של קיום המצוה. עוד ראיתי דבר חדש בשו"ע של הגרש"ז, הלכות תלמוד תורה פ"ב הלכה י"ב, שאה"נ בהרהור לבד אין קיום מצות ת"ת וצריך לימוד בפה, הוצאה משפתיו כדי לקיים מצות ת"ת. (ועיין בערוך השלחן או"ח סימן מ"ז סעיף י' שכתב שהמחבר מודה שיש קיום מצוה בהרהור לבד, אבל עיקר מצות ת"ת הוי לימוד בפה) לפי זה המחבר יכול לסבור שאין ברכה על הרהור, משום שיש חיסרון בקיום המצוה. אבל דין חדש הוא, וצ"ע.

והנראה בזה, שהמחבר והגר"א כאן בסעיף ד' בדין הרהור הולכים לשיטתם במחלוקתם בסעיף י"ז בדין נשים. הגר"א הולך לשיטתו, שברה"ת היא ברכת המצוה, ולכן הקשה למה אין מברכים על הרהור, שודאי יש מצוה בהרהור. המחבר הולך לשיטתו שברה"ת היא ברכה על לימוד תורה, והרהור חסר בשם ת"ת, ולכן אין מברכים על הרהור. רק שצריך ביאור, מהו החיסרון של הרהור בשם ת"ת? ונראה לבאר שעיקר דין ת"ת, הוא לימוד תורה באופן שיכול להיות קיום של ללמוד לעצמו וגם קיום של ללמד לאחרים. התורה ניתנת ללימוד שיכול להיות לימוד לעצמו וגם לימוד לאחרים. זה פשוט, שמי שלומד בעצמו ואינו מלמד לאחרים, שלימודו הוא חפצא של ת"ת שלם, ולא בעינן שתמיד בלימודו ילמד ג"כ לאחרים, אם לומד באופן שבעצם ניתן ללימוד לאחרים. (אם יש שם אחרים שומעים אם לאו, אינו משנה את המעשה לימוד.) לימוד בפה, או בכתיבה, יכול להיות לימוד לאחרים. בלימוד ע"י הרהור זה אי אפשר, לימוד של הרהור הוא בעצם לימוד פנימי שאינו יכול להמסר או להשתייך לאחרים. עוד נראה, שהנה ודאי עיקר הלימוד נעשה במחשבתו ע"י הרהור, מה באמת מוסיף כשמוציא את הלימוד ממחשבתו לפיו או לכתב, הוא משנה בזה את לימודו מלימוד פנימי ללימוד שיכול להשתייך לאחרים. וזה שהרהר ופסק בזה ולא הוציא בשפתיו ולא כתב, בזה גופא חסר בשם ת"ת שלו, שלא למד באופן הטוב ביותר. (באמת אפשר להיות שזהו ג"כ סברתו של הגרש"ז שאין קיום מצוה בהרהור, וקצת משמע כן מלשונו, עיי"ש.) שוב ראיתי, כעיקר סברתנו בתשובות שב מיעקב סימן מ"ט הו"ד בפתח הגליון להגרעק"א, על צד הש"ע, על דין זה של הרהור. (הוצאת ש"ע עם רבנו עקיבא איגר השלם.) וז"ל: וי"ל ... נמצא דכוונת הקרא הוא דוקא בדיבור ולא בהרהור כי בהרהור לא שייך ללמוד לבניו ... משא"כ בכתיבה דע"י כתיבה יכול ללמוד לאחרים וכו' עכ"ל. (גם הו"ד בשו"ת הגרעק"א סימן כ"ט.)

כעין יסוד לזה, יש להביא מהגמ' בקידושין דף כ"ט ע"ב, „איהי מנלן דלא מחייבא למילף נפשה דכתיב ולימדתם ולמדתם כל שאחרים מצווין ללמדו מצווה ללמד את עצמו וכל שאין אחרים מצווין ללמדו אין מצווה ללמד את עצמו“. ופירש שם רש"י, שלימוד זה הוא היקש. ונתקשו המפרשים בהיקש זה, ועיין בתוספות הרא"ש שם שפירש שהוא רק סברא. (ועיין בפירוש של הרב פערלא ז"ל לספר המצות לרבנו סעדי' גאון, עשין י"ד, ט"ו, שהביא שכן כבר פירשו בתשובות הגאונים, עיי"ש.) אע"פ שענין אחר הוא שם, אבל מ"מ חזינן מהגמ',

ובפרט לפי פירושו של התוס' הרא"ש, יחס בין ללמוד לעצמו וללמד לאחרים. (ועיין שם בפי' הרב פערלא ז"ל שהאריך בבירור שיטות הראשונים, אם לימוד לעצמו וללמד לאחרים, הם ב' מצות או מצוה אחת.)

במשכנות יעקב או"ח סימן ס"ד פסק כשיטת המחבר שאין מברכים על הרהור. והטעם משום שהרהור דבר שבלב הוא ואין מברכים על דבר שבלב. (עיין לעיל) אבל פסק שאם הרהר ע"י שמיעה, ששמע ד"ת מאחר, בזה מברכים משום הדין של שומע כעונה, דע"י הדין של שומע כעונה נחשב כמו שהוא למד בפיו. מענין הוא, שהגרש"ז שם, לפי שיטתו שהרהור אינו מצוה ג"כ כתב שבשמיעה מקיים מצוה משום דינא של שומע כעונה. (באמת להשתמש בדין שומע כעונה כאן צריך תלמוד, ואין להאריך כאן, ועיין תוס' ברכות דף כ' ע"ב ד"ה כדאשכחן, ועיין בספר משנת חכמים, הלכות תלמוד תורה, בחלק צפנת פענח אות ט'. ועיין בספר קהילות יעקב, להגר"י קניבסקי שליט"א, מסכת ברכות סימן י"א.) לפי ביאורנו הנ"ל, נראה להסכים עם הפסק של המשכנות יעקב אבל שלא מטעמיה. אפילו בלי הדין של שומע כעונה, הרהור שבא ע"י שמיעה שונה מהרהור עצמי, ואין בו חיסרון. בשמיעה הרי יש מי שמלמד תורה (יש קיום לימוד לאחרים) והוא שומע ולומד ממנו, אז מה יותר היה לו לעשות? ומה היה מוסיף בהוצאה מפיו או בכתיבה? הלימוד שהוא שמע והרהר בו, הוא אותו הלימוד שהאחר לימד אותו, ושפיר איתקיים ביה ללמוד לעצמו וללמד לאחרים. (ועוד עיין במור וקציעה להגר"י עמדין, כאן, שכתב עוד חילוק בין הרהור ע"י מחשבה להרהור הבא מתוך עיון בכתב.)

יש לעיין בדין עבד כנעני בברה"ת. אם הברכה היא ברכת המצוה, אז דינו צריך להיות כאשה. (ששוה ע"כ לאשה במצוות) אבל אם הברכה היא ברכה על לימוד התורה, יש לדון, אם גם בזה שוה לאשה, או אפשר דלגבי ת"ת גרע מאשה ונדון כנכרי ונפקע מתורה ולימודה מדין מורשה קהילת יעקב. מצינו, למשל, במצות הקהל, שנשים חייבות בה אע"פ שהיא מ"ע שהז"ג, משום גה"כ מיוחד, אבל ע"כ פטורים מהמצוה משום שאינם נקראים „ישראל“, אפשר דגם לגבי תורה אינם נכללים בקהילת יעקב. עוד אפשר שאפילו אם היא ברכת המצוה, לא שוה לאשה, משום שאם נפקע מתורה ולימודה, ממילא ל"ש מצוה כלל בו. וראיתי שהדבר תלוי באשלי רברבי. הפמ"ג בסוף סימן מ"ז, באשל אברהם, נראה שנסתפק בזה. המשנת חכמים בהלכות תלמוד תורה, בחלק צפנת פענח, אות ז', כתב שבודאי אין מברכים, שאינם בר לימוד כלל, (והוא דימה א"ז לדינו של הטור ריש יורה דעה, סי' א', לענין ע"כ בשחיטה.) המנחת חינוך, סוף סימן ת"ל, כתב להיפך שבין אם היא ברכת המצוה ובין אם היא ברכה על הלימוד, שדינם כאשה לברך. (ושייכים בלימוד תורה.) אולי יש להביא ראי' מדברי הראב"ד. באו"ח סימן קפ"ז סעיף ג', כתב הרמ"א וז"ל: ונשים ועבדים לא יאמרו ברית ותורה [בברכת המזון] דנשים לאו בני ברית נינהו ועבדים לאו בני תורה נינהו, עכ"ל. מקורו של הרמ"א הוא בספר כל בו הלכות ברכת המזון שכתב כן בשם הראב"ד. מפשטות לשונו נראה שמחלק בין נשים לעבדים שנשים רק אינן בני ברית, אבל בני תורה הן, משא"כ עבדים שאינם בני תורה. ודאי שנשים אינן מחוייבות במצות ת"ת, א"כ כוון לומר שהן בני תורה, ששייכים בלימוד תורה, ואפ"ה חילק ואמר שעבדים לאו בני תורה, והיינו שגרעי מנשים, ולא רק שפטורים ממצוה ללמוד, אבל בכלל מופקעים מלימוד תורה. כן נראה מלשונו. אבל דע שלא כן פירשו המג"א, והגר"א שם, וכתבו שכוון לומר שנשים לאו בני ברית וגם לאו בני תורה (וכוונת בני

תורה, לפי פירושה, מצות ת"ת). אולם ראיתי בהפרישה על הטור סימן קפ"ז אות ט' שפירש כמו שפירשנו. ועיין במשנה למלך פ"י מהל' מלכים ה"ז, בא"ד שם הכלל העולה וכו' שרצה לחדש שרק על מ"ע שהז"ג פטורים עבדים כנשים, אבל על מ"ע שאין הז"ג שנשים היו חייבות אם לא משום גה"כ מיוחד, עבדים חייבים, ואינם שוים לנשים בזו, ועיי"ש שהקשה על עצמו מכמה מצות. ותמהתי, לפי"ז עבדים היו צריכים להתחייב במ"ע של ת"ת! וזה אינו, כדמשמע מכתובות סוף דף כ"ב ע"א, וכמו שנפסק ברמב"ם פ"א מהל' ת"ת ה"א. אלא עכצ"ל, שהמל"מ סובר, כמו שביארנו לעיל, שאה"נ, מדין המ"ע לא היו עבדים פטורים ממצות ת"ת, אבל עבדים הופקעו לגמרי מחפצא דתורה ולימודה, ואינם כישראל לגבי לימוד תורה, וממילא לא שייך בהם המ"ע ופטורים. (יוצא לפי"ז שנשים ועבדים פטורים ממצות ת"ת אבל מטעמים שונים לגמרי.)

בספר המצות להרמב"ם, במצות עשה ששכח אותן הרמב"ם, מצוה ט"ו, כתב הרמב"ן שברה"ת היא מצות עשה. כמעט כל הפוסקים תפסו שהרמב"ם חולק וסובר שברה"ת היא מדרבנן, ולכן לא מנה אותה כמצות עשה. אולם עיין בקרית ספר, להמב"ט, הלכות תפילה פרק י"ב שכתב שהרמב"ם מסכים שברה"ת היא מה"ת אבל לא מנה אותה כמ"ע משום דס"ל שהיא אינה מ"ע נפרדת רק חלק ודין בהמ"ע של תלמוד תורה. וז"ל הקרית ספר: ולהרמב"ם ז"ל שלא מנה אותה מצוה בפני עצמה נראה דהיא בכלל מצות תלמוד תורה ולהכי לא באה במנין אבל היא מדאורייתא. עכ"ל. וכן ממש כתב הערוך השלחן, מעצמו, באו"ח סימן מ"ז סעיף ב'. גם בפירושו של הרב פערלא ז"ל לספר המצות לרבינו סעדי' גאון, עשין ל', ול"ג, כתב כעין זה. ועיין במור וקציעה להגר"י עמדין או"ח, מ"ז, שג"כ נקט שהרמב"ם ס"ל שהיא מה"ת אבל בלא נתינת טעם זה. (קצת צ"ע על מפרשים אלו, איך יפרנסו את דברי הרמב"ם עצמו, בספר היד, הלכות תפילה פ"ז הלכות י' וי"א, שמלשונו בהלכות אלו ובכל הפרק שם נראה שסובר שהוא מדרבנן. גם הרי כתב את הדין בהלכות תפילה ולא בהלכות תלמוד תורה. גם עיין בשו"ת הרמב"ם, פאר הדור, סימן מ"ג הובא בברכי יוסף או"ח סי' מ"ז.) היוצא, לפי מפרשים אלו, שבין להרמב"ם ובין להרמב"ן, ברה"ת היא מה"ת, ורק שחולקים בשאלה יסודית אם חיוב מדאורייתא זה הוא מ"ע נפרדת או חלק ממצות ת"ת. ונראה שחולקים בחקירה הנ"ל הרמב"ם ס"ל שברה"ת היא ברכת המצוה, זאת אומרת, שצריך לברך קודם שמקיים את המ"ע של ת"ת, והמצוה היא היא המחייב אותו לברך, ובלי קיום המצוה אין לו שום חיוב לברך, וא"כ ברור שהחיוב הוא דין וחלק בהמצוה ואינה מצוה נפרדת. באמת סברא זו אינה מסויימת בברה"ת, אלא בברכת המצוה בכלל, שאם יצויר דין של ברכת המצוה מה"ת, אז הברכה היא חלק מהמצוה ואינה מצות עשה נפרדת. רק דלא מצינו ברכת המצוה מה"ת זולת ברכת התורה. (זה דבר מוסכם בהפוסקים שברכות המצות הן מדרבנן אולם עיין במנחת חינוך, ת"ל, שהביא מהפמ"ג בפתיחה הכוללת, והוא בפתיחה להלכות ברכות אות טו שנסתפק בפירוש דברי הירושלמי ברכות פ"ו ה"א, אם ס"ל להירושלמי שברכות המצות נלמדות מברה"ת והן מה"ת אבל איך שיהיה פירוש הירושלמי, ודאי שלא קיי"ל הכי זולת דבר חדש מאד שראיתי בשדי חמד מערכת אות "ב" סימן כט, שהביא מהמהר"ם שיי"ק בשו"ת שלו או"ח סי' כט, שפסק לדינא שברכות המצוות בעיקר הן מדאורייתא, עיי"ש.) הרמב"ן ס"ל שברה"ת אינה ברכת המצוה אלא ברכה על הלימוד תורה, א"כ החיוב מדאורייתא לברך אינו שייך כלל להמצות עשה של ת"ת, ומצד קיום המצוה, לא היה חייב לברך (וכבכל מ"ע) אלא שהלימוד תורה עצמו מחייבו לברך, וא"כ חיוב דאורייתא

זה לברך (אע"פ שאינו חיוב מוחלט ותלוי הוא במעשה לימודו) שפיר יכול להיות ולהמנות כמ"ע מיוחדת. לפי הרמב"ן, כשלומד, ב' דברים, נעשים, הוא מקיים מ"ע של ת"ת, הוא מקיים דין ת"ת בהחפצא של תורה, קיום דין ת"ת בחפצא מחייבו לברך. ויש לו ב' מ"ע, מ"ע מוחלטת ללמוד מ"ע לברך קודם שמקיים דין ת"ת והמעייין בדברי הרמב"ן יראה שהרמב"ן ידע מסברא זו ולכן בסוף דבריו שם הדגיש, לא רק שהיא מה"ת, אלא שהיא מ"ע מיוחדת, ולזה הביא ראיות, וז"ל: מכל זה נתבאר שהברכה הזו מן התורה ואין ראוי למנותה מצוה אחת עם הקריאה [לימוד] כמו שמקרא בכורים אינו נמנה אחת עם הבאתו וספור יציאת מצרים עם אכילת פסח, עכ"ל, הרמב"ן מביא ראיה ממקרא הבכורים, שנראה שגם שם למד, שהמצוה של הבאת בכורים אינה מה שמחייבו לקרא דא"כ היה, קריאת הבכורים היתה חלק ודין במצות הבאת בכורים, אלא ההבאת בכורים עצמה, הקיום דין הבאה בהחפצא של בכורים (ולא המ"ע) הוא המחייבו לקרא, וא"כ החיוב של מקרא בכורים אינו שייך כלל למצות הבאת בכורים, והיא מ"ע מיוחדת. הקריאה אינה דין במצות עשה של הבאת בכורים אלא דין בסדר הבאת בכורים. (ראית הרמב"ן מספור יציאת מצרים צע"ק, ועיין בפירושו של הרב פערלא ז"ל לספר המצות לרס"ג, עשין ל"ג, מה שכתב בזה).